

गुरूडः समुदायमा बौद्ध धर्मको बहुआयामिक प्रभाव

● अधिवक्ता छत्र कुमारी गुरूड

परिचय

नेपालमा “जाति” (caste/ethnic groups) को संख्या निश्चित रूपमा यकिन गर्न सकिने अबस्था छैन तापनि फरक-फरक आधारमा फरक रूपले गणना गरिएको पाइन्छ। केन्द्रीय तथ्यांक विभागले गरेको राष्ट्रिय जनगणना २०११ अनुसार नेपालमा १२५ जाति/जातीय समूह उल्लेख गरिएको छ। त्यसैगरी राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन २०५८ अनुसार नेपालमा ५९ आदिवासी जनजाति समुदायहरू आधिकारिक रूपमा सूचीकृत छ। तर सामान्य रूपमा नेपालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार करिब १२५ भन्दा बढी जातजाति (ethnic groups) रहेका छन्। भाषाको आधारमा भने करिब १२३ भाषाहरू बोलिन्छन्। गुरूड समुदायको आफ्नै भाषा, संस्कृति र पहिचान रहेको छ।

नेपालका विभिन्न आदिवासी समुदायमध्ये गुरूड (तमू) समुदाय एक महत्वपूर्ण र समृद्ध सांस्कृतिक पहिचान भएको समुदाय हो। गुरूड समुदायको धार्मिक जीवनमा बौद्ध धर्मको गहिरो प्रभाव रहेको छ। बौद्ध दर्शन, आस्था, र संस्कारहरूले गुरूड समुदायको जीवनशैली, संस्कार, तथा सामाजिक संरचनामा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ।

गुरूड समुदायको धार्मिक परम्परा प्राचीन कालदेखि नै प्रकृतिपूजक र बोन परम्परासँग

जोडिएको मानिन्छ। पछि हिमाली क्षेत्रसँगको सम्पर्क र सांस्कृतिक आदान-प्रदानका कारण बौद्ध धर्मको प्रभाव विस्तारै गुरूड समाजमा प्रवेश गर्‍यो।

विशेषगरी गौतम बुद्धको शिक्षाबाट प्रभावित बुद्धिजम हिमालय क्षेत्र हुँदै नेपालका पहाडी भेगमा फैलियो। त्यस क्रममा तिब्बती बौद्ध परम्परा गुरूड समुदायमा प्रवेश गर्दै गयो। गुरूड समुदायको उत्पत्ति हिमाली तथा तिब्बती क्षेत्रसँग जोडिएको मानिन्छ। यसै कारण उनीहरूमा बौद्ध धर्म, विशेषगरी तिब्बती बौद्ध परम्पराको प्रभाव परेको देखिन्छ। बौद्ध धर्मका संस्थापक गौतम बुद्धद्वारा प्रतिपादित करुणा, अहिंसा र मध्यम मार्गका सिद्धान्तहरूले गुरूड समाजमा नैतिक मूल्य निर्माण गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ।

परम्परा, संस्कार र पहिचान

गुरूड समुदायको नेपालमा आफ्नै समृद्ध परम्परा, संस्कार र सांस्कृतिक पहिचान छ। विशेषगरी गण्डकी प्रदेश, लमजुङ, कास्की, गोरखालगायतका क्षेत्रमा बसोबास गर्ने गुरूडहरूका परम्परागत जीवनशैलीसँग गहिरो रूपमा जोडिएको पाइन्छ।

गुरूड समुदायमा बौद्ध धर्मसँग सम्बन्धित धेरै धार्मिक परम्परा र संस्कारहरू छन्। ति मध्ये

लामा परम्परामा धार्मिक गुरूले बौद्ध मन्त्र, पूजा र संस्कार सञ्चालन गर्छन् । लामा धार्मिक गुरूका रूपमा सम्मानित हुन्छन् र मृत्यु संस्कार, जन्म, विवाह जस्ता अवसरमा लामा बोलाइन्छ र पच्यु/क्ले-शामानिक परम्परामा बौद्ध धर्मभन्दा पुरानो मानिन्छ, जहाँ प्रकृति, पुर्खा र आत्माहरूको पूजा गरिन्छ । गुरूड समाजमा पूर्वजहरूको सम्मान गर्ने परम्परा बलियो छ । मृत्युपछि आत्माको शान्तिका लागि लामा मार्फत पितृपुजा विशेष बौद्ध विधि अनुसार गरिन्छ, जसलाई अर्घौं भनिएको पाईन्छ ।

गुरूड समुदायको आफ्नै मौलिक पर्व, संस्कार र उत्सवहरू छन् । यी पर्वहरूले गुरूडहरूको धार्मिक आस्था (विशेष गरी बौद्ध धर्म र प्रकृतिपूजक परम्परा), सामाजिक एकता र सांस्कृतिक पहिचानलाई भल्काउँछन् । आफ्ना विशिष्ट पर्व-उत्सवमार्फत सांस्कृतिक पहिचान, धार्मिक आस्था र सामुदायिक एकतालाई अभिव्यक्त गर्दै नेपाल अधिराज्य र बिस्वमा छरिएर रहेको गुरूड (तमु) समुदाय ले परम्परागत उत्सवको रूपमा विभिन्न पर्वहरू मनाउँदै आएको पाइन्छ । जुन यसप्रकार छन्:

तमू ल्होसार गुरूड (तमू) समुदायको महत्वपूर्ण र सबैभन्दा ठूलो पर्व हो, जुन नयाँ वर्षको रूपमा मनाइन्छ । यो पुस १५ गते मनाइन्छ । यस दिन गुरूडहरू परम्परागत भेषभूषा लगाएर नाचगान (जस्तै: घाँटु, सोरठी) गर्छन्, स्वादिष्ट परिकारहरू खान्छन् र परिवार तथा समुदायबीच शुभकामना आदानप्रदान गर्छन् ।

घाँटु, सोरठी नाच र रोदी घर गुरूड समुदायको पहिचान बनेको छ । घाँटु नाच धार्मिक तथा

सांस्कृतिक दृष्टिले अत्यन्त महत्वपूर्ण नृत्य हो । यो विशेष रूपमा कन्याहरूले देवी-देवताको सम्मानमा प्रस्तुत गर्छन् । यसमा आध्यात्मिक पक्ष बलियो हुन्छ र नृत्य सुरू गर्नुअघि पूजा गरिन्छ ।

सोरठी नाच गुरूड समुदायको लोकप्रिय लोकनृत्य हो, जसमा ऐतिहासिक कथा र प्रेमकथाहरू प्रस्तुत गरिन्छ । यो सामूहिक रूपमा पुरुष र महिलाले गाउने-नाच्ने परम्परा हो ।

रोधी घरमा नाचिने नाच कुनै विशेष पर्व नभए पनि सांस्कृतिक उत्सवकै रूपमा लिइन्छ । यो युवायुवतीहरू भेला हुने, गीत-संगीत गर्ने र सामाजिक सम्बन्ध सुदृढ गर्ने स्थान हो । यसले गुरूड समुदायको सामाजिक जीवनमा एकता कायम राख्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । बौद्ध धर्मले गुरूड समुदायको सांस्कृतिक पहिचान निर्माणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । गुरूड समाजको जीवनशैली, नैतिक मूल्य, तथा सामुदायिक एकतामा बौद्ध शिक्षाको प्रभाव देखिन्छ ।

अहिंसा, करुणा, र सहअस्तित्व जस्ता बौद्ध सिद्धान्तहरूले गुरूड समुदायलाई सामाजिक रूपमा एकजुट राख्न मद्दत गरेका छन् । आधुनिक समयमा गुरूड समुदायले आफ्नो मौलिक पहिचान जोगाउँदै बौद्ध धर्मलाई सांस्कृतिक धरोहरका रूपमा संरक्षण गर्दै आएका छन् । तमु समाज जस्ता संस्थाहरूले भाषा, संस्कृति र धार्मिक परम्पराको संरक्षणमा योगदान पुऱ्याइरहेका छन् ।

समाजमा परेको असर

नेपालमा मात्र होइन प्रवासमा बसोबास गर्नु हुने गुरूड समुदायहरूले भन् बढी आ-आफ्नो क्षेत्रमा

गुरूड संघ सस्थाहरू स्थापना गरि ती तमू संघ सस्थाको मध्यमबाट गुरूड परम्परा, सस्कृति र सस्कार कायम राख्दै विविध कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएका छन् । जसले गर्दा प्रवासमा जन्मेका नानी बाबुहरूले पनि गुरूड भाषा सजिलै बोल्ने गर्दछन् । उनीहरूले सजिलैसँग हामी गुरूडहरू बौद्ध धर्म मान्दछौ र बौद्ध परम्परा अनुसार हाम्रो जन्मदेखि मृत्युसम्मको सस्कार गर्दछ भन्ने कुरा बुझेका हुन्छन् । यसरी हेर्दा बौद्ध धर्मको प्रभाव देश विदेशमा रहेको गुरूड समाजमा विभिन्न रूपमा परेको देखिन्छ:

गुरूड समुदायका प्रमुख पर्वहरू बौद्ध धर्मसँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित छन् । पर्व तथा उत्सवको आधारमा धेरै चाड पर्वहरू मनाउदै आएको छ, यसले गर्दा समाजमा एकता र सामुहिकताको भावना कायम भएको छ, जस्तै: तमू ल्होसार (नयाँ वर्ष), बुद्ध जयन्ती आदि । यी पर्वहरूले धार्मिक आस्था मात्र होइन, सामाजिक एकता र सांस्कृतिक निरन्तरता पनि कायम राखेको छ ।

यसका साथै सामाजिक तथा नैतिक मूल्यमा ठुलो प्रभाव पारेको छ । बौद्ध धर्मले गुरूड समुदायमा नैतिक मूल्यहरूको विकासमा ठूलो योगदान दिएको छ । करुणा, सहिष्णुता, अहिंसा र सामूहिक सहयोग जस्ता मूल्यहरू समुदायमा बलियो रूपमा स्थापित भएका छन् । जसले गर्दा गुरूड समुदायमा मर्दा पर्दा समाजको तर्फबाट सामुहिक रूपमा सहयोग गर्ने चलन परम्पराको रूपमा बिकसित हुँदै आएको पाईन्छ। यसले सामाजिक सद्भाव र सहकार्यलाई प्रवर्द्धन गरेको छ ।

बौद्ध धर्मले मानवको जीवनशैली र विश्वदृष्टिमा पर्ना प्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव परेको पाईन्छ । बौद्ध

धर्मको प्रभावले गुरूडहरूको जीवनशैली सरल, अनुशासित र आध्यात्मिक भुकावयुक्त बनाएको छ । उनीहरू प्रकृतिप्रेमी र शान्तिप्रिय हुन्छन् ।

आधुनिक समयमा उच्च शिक्षा, बसाइँसराइ र विश्वव्यापीकरणका कारण गुरूड समुदायमा केही परिवर्तन देखिए पनि बौद्ध धर्मको आधारभूत प्रभाव भने अझै यथावत कायम छ । गुरूड समुदायले स्थापना गरेको विभिन्न संघ सस्थाहरू मार्फत युवा पुस्तामा पनि सांस्कृतिक पहिचानसँगै धार्मिक चेतना कायम राख्ने प्रयास भइरहेको छ ।

निष्कर्ष

गुरूड समुदायमा बौद्ध धर्मको प्रभाव बहुआयामिक र दीर्घकालीन छ । यसले सांस्कृतिक पहिचान, सामाजिक संरचना र एकता, धार्मिक अभ्यास र नैतिक मूल्यहरूलाई गहिरो रूपमा प्रभावित गरेको छ । आधुनिक परिवर्तनका बाबजुद पनि बौद्ध धर्म गुरूड समुदायको पहिचानको आधारस्तम्भको रूपमा रहिरहने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- Gellner, D. N. (2001). *The Anthropology of Buddhism and Hinduism*.
- Pignède, B. (1993). *The Gurungs: A Himalayan Population of Nepal*.
- Gurung, H. (2000). *Gurungs of Nepal: Traditions and Culture*. Kathmandu: Nepal Foundation.
- Höfer, A. (1979). *The Caste Hierarchy and the State in Nepal*. Universitätsverlag.
- Gurung, K. (1998). *Gurung Cultural Heritage*. Pokhara: Local Publication.
- Pignède, B. (1993). *The Gurungs: A Himalayan Population of Nepal*. Kathmandu: Ratna Pustak Bhandar.
- Krishna B. Bhattachan, "Ethnic Identity and Inequality in Nepal" (2008)
- Lewis, Todd T., *Popular Buddhist Texts from Nepal* (2000)
- Pignède, Bernard, *The Gurungs: A Himalayan Population of Nepal* (1966).